

Ó lelkem milyen nagy varázs a szépség
 hogy egy kis pajzán rossz hazug gyerek
 tizenhét év játékos gyermeke
 így elbénítsa férfi lelkemet
 kinek sohasem lesz Beatricéje
 csak mindennapi kis lány Pargoletta.

Isten veled hát mindennapi kis lány.

RÁBA GYÖRGY

DARVAS JÓZSEF KÉT VALLOMÁSA*

I.

A Nyugat 1934-es egyik számának „ismeretlen magyar költők”-et bemutató rovatában tájékoztatta Darvas József az érdeklődő olvasókat arról, hogy „ötödik tanítóképzős koromban kötetet akartam kiadni. A könyv kiadása megbukott a tanári testület ellenállása miatt. Kéziratát elkobozták, konferencia elé állítottak 'forradalmi' verseim, novelláim miatt és ki akartak csapni. Végül azonban megelégedtek annyival, hogy megesküdtek a feszületre: Soha többet ilyen lázító dolgokat nem írok”.¹

Az „eskü” szövegéről eddig híradást nem kaptunk. Egy példánya megtalálható a budapesti Eötvös Kollégium és az egyetemek diákjai ellen – kommunista szervezkedés miatt – indított bűnvádi eljárás iratai között. A kiskunfélegyházi tanítóképző igazgatója küldte el az ügyészségnek, mivel a vádlottak között szerepelt Darvas József is.² A tanári konferencia Darvas-ügyben történő összeülésének előzményeiről és körülményeiről a tanítójelölt diák akkori levelei tájékoztatnak.

1930 februárjában tizennyolcadik születésnapján – harmadéves tanítóképzős diákként – a következőket írta írói ambíciójáról: „Írogatok,

*Az író 70. születésnapjára emlékezünk a dokumentumok közreadásával.

¹ Nyugat, 1934/3. – Közli: Kritika, 1972/2.

² MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archivuma 614. f. 1/1933–2481 I. köt.

de nem biztos, hogy lesz belőlem valami, lehet, hogy már holnap megunom és nem írok, de akkor élettél akarok megélni egy igazi regényt, egy nagyot!” Egy évvel később már alkotói ars poeticát fogalmazott meg: „... szerintem az irodalom célja, hogy belesírja vagy lángbetűkkel belevéssze minden ember lelkébe az örök emberi célt: boldognak, meglegedettnek lenni, örömet, vidám kacagást látni magunk körül! És mit látok? Majdnem megszakad a szívem, amikor látom a szegény emberek mindennap felviharzó új és új kálváriáját, melyeket izzadva, jajgatva, le-leroskadva rónak, úgy fáj látnom nehéz életkeresztjeiket, melyeket kínokban égve hurcolnak a Golgotára. (. . .) Érzem, hogy csak egy új, nagy Cirénei tudnék lenni, aki lelkemmé ölelnék minden golgotás embertestvért és belezúgnám az elrohadt világba egy új, szebb élet zengő riadóját: vállamra venném a mindenemberek nagy keresztjét! Csak próféta tudnék lenni és csak egy eljövendő kor szebb, magasztosabb, emberibb ígéit tudnám elszórni a lelkekbe! De próféta nem akarok lenni, mert én még boldogságra, szeretetre, nagy-nagy szeretetre vágyom!”³

A tanítóképzős diák versekben, elbeszélésekben és regény-kísérletben adott hangot a világról kialakult véleményének, s azokat kötetbe gyűjtve a társadalommal is meg akarta ismertetni. Előfizetőket gyűjtő „körlevel”-ét 1931. december 1-i dátummal ellátva küldte el ismerőseinek. Ekkor lépett közbe az iskola igazgatója, aki elkérte a kötet kéziratát, s elolvasása után „letiltotta” a kiadását. Ezek után – 1932. január 17-én – a következőket írta le Darvas József: „Tudom, hogy sok nehézség vár rám, mert végtelenül rosszak az emberek. Hiszen már eddig is kaptam a körmömre néhány ütést itt az iskolában és vigyázni kell minden szavamra, mert örökké a fejem felett függ a kicsapás Damokleskardja. De engem ez sem tud megtántorítani, csak még jobban érzem roppant erőm és céloom magasztos fenségét. Számolok azzal is, hogy le fogok törni vagy le fognak törni: akkor egy csodás életet fogok megélni, abba fojtom bele a bennem lázongó meséket. Dehát egyelőre nagyon egészséges a lelkem, és nagyon bízom! (. . .)” Tíz nappal később egy másik lelkiállapotban írja le érzéseit és gondolatait: „... *A céloom!* Sokat, nagyon sokat gondolkoztam már ezen és egyre jobban megejt engem is az elcsüggedés. Még néhány évvel ezelőtt naivul hittem az igazság győzelmét és prófétasorsnak álmodtam sorsom. Azóta nagyon megszurkáltak a piszkos kis realitások és látom, hogy mártírok lesznek, akik hősözök akarnak lenni és aki a család boldog melegségét akarja, annak nem szabad apostolnak lenni, mert megfeszítetik. Engem örültül

³ Nyitott, világos szemmel járni . . . Új Tükör, 1976. 2. sz. 20–21.

ver a vágy, hogy beleköpjek a világ torz arcába, de azt is tudom, hogy kíméletlenül eltipornának, ha akarnék valamit. És én mártír se lehetek: engem az én anyám vár és egy termékeny, teremtő élet álma hívogat és ennek a hivatásnak eleget tenni, egy édesanya rengeteg fáradságát nyugodt öregséggel megfizetni: ez talán több minden mártíromságnál! De ne gondolja: azért megalkudni, gyáván meghúzódni nem fogok, ahhoz még túl sok bennem a fiatal tűz, a fiatal dac! Hogy végül is hogyan lesz: még nem tudom . . .” Közben egy új regény, az „Elszegődtek” megírásának gondolata foglalkoztatta. 1932. február 10-én erről azt írta, hogy „Csoda dolog lesz, a föld örök elszegődöttjeinek egész életét akarom benne megírni, a színek már úgy élnek bennem, hogy sokszor sírni vagy ujjongani szeretnék a vajúdas gyönyörűségétől . . .” A levél végén közli a címzettel, hogy „pénteken rendkívüli konferenciá lesz az ügyemben, valószínűleg akkor fogok esküdni égre-földre”.⁴

1932. február 12-i dátummal van ellátva a Darvas József V. évfolyamos tanítóképző-intézeti tanuló által aláíratott nyilatkozat vagy fogadalom:

Én, Darvas József a kiskunfélegyházi állami tanítóképző-intézet V. éves növendéke a tanári testület előtt beismerem, hogy ifjúim meggondolatlanságból, eléggé át nem értett irodalmi termékek hatása alatt leendő pályám ideális és vallás-erkölcsi céljaival össze nem egyeztethető kötött és prózai fogalmazványokat készítettem – anélkül, hogy ezzel a következményekre és leendő pályámra is gondoltam volna. Igazgató úrnak, továbbá a tanári testületnek és hittanáromnak jóakarató tanácsai, irányt adó kioktatásai után ünnepélyesen fogadom, hogy szélsőséges, vallási, etikai avagy szociális szempontból kifogás alá eső munkákat nem csak az intézet falai között, de további pályámon sem írok s általában egész ifjúim és talán szélsőségesnek látszó gondolkozásomat revidiálom s legfőbb hatóságnak esetleg rólam alkotott véleményét vallás-erkölcsi és szociális szempontból megváltoztassam és előttem mindig különösen értékes bizalmukat kiérdemeljem. Isten engem úgy segítjen.

Darvas József

⁴ Darvas József ifjúkori levelei. Sajtó alá rendezte Beck Zoltán. Békéscsaba, 1978. 30., 33–35.

Az aláírás körülményeiről egy rövidebb és egy hosszabb levélrészletben számolt be Darvas József. Elsőben a következőképpen: „pénteken volt ügyemben a döntő tanári konferencia, engem is megidéztek rá. A véghatározat az volt, hogy vagy elhagyom ezt a pályát, vagy *megesküszöm*, hogy többet nem írok olyan dolgokat, amik a tanítói hivatással ellenkeznek! Kénytelen voltam megesküdni! Ha csak magamról, az én sorsomról lett volna szó és nem édesanyámról, akkor még aznap itthagytam volna a képzőt és nem esküdtem volna meg ilyen örütségre, de hát így kénytelen voltam. Képzeld csak el lelkiállapotomat: az egész eddigi életcéloim összeomlott, semmivé lett, itt állok most cél nélkül, cinikusan. Nem tudom, hogy mit fogok csinálni, de így nagyon üres számomra az élet.”⁵

1932. február 18-án keltezett levelében a tanári konferencia határáról mélyebb önelemzéssel adott számot:

„ – A fegyelmi 'ügyem' befejeződött! Befejeződött mégpedig egy olyan aktussal, ami agyonzúzott bennem minden eddigi célt, minden fanatizmust, minden szent hitet életem nagyszerű elhivatottságában. A tanári konferencia két választási lehetőséget adott: vagy megesküszöm, hogy többé olyan 'szélsőséges' dolgokat egész tanítói működésem alatt nem írok vagy most elhagyom a képzőt és megyek, amerre látok, örült bizonytalanságok elé. Egy órai gondolkodási időt adtak. Gondolja el azt az egy órát! Úgy lázadozott bennem a keserűség, szinte könny marta véresre a szemem, mikor itt álltam életem egyik nagy választása előtt. A józan ész azt diktálta, hogy tegyem le az esküt, hiszen egész jövő életem, nyugalmas pályám agyonvágom, ha nem engedek. És mégis: szerettem volna akkor eldobálni magamtól minden ígért nyugalmat, szerettem volna őszinte, szent vallomást tenni életem örök fensége mellett, szerettem volna fölírni minden dogmát, ami köt . . . És mégis, mégis: egy óra múlva megesküdtem . . . Megesküdtem, hogy nem sírok többet a sírókért és éhezőkért, nem engedek lelkemben többet szent zsolozsmát zendülni a robotos és mégis-szép élet elé, megesküdtem, hogy fölírógom eddigi nagy-nagy álmaim és leszek a 'szürkéek hegedőse', véleménytelen, életfakír senki, aki nem mer sírni, ha megkarmolja szívét az élet és nem mer szívből ujjongani, ha a szent banalitások megpezsdítik benne a vért, – mert félt, hogy sírása vagy ujjongása esetleg nem fog tetszeni a följjebbvalóknak . . . És mégis megesküdtem: mert engem egy egyszerű, öreg és nagyon-nagyon megfáradt asszony vár, akinek még nem jutott simogatás az élettől, aki kevésszer feküdt le még a holnap mardosó kétségei nélkül. Engem az én anyám vár és nekem kötelessé-

⁵ Nyitott, világos szemmel járni . . . uo.

gem őt boldoggá tenni, hiszen minden öröme, reménye bennem van és teljesen összetörné, ha bennem csalódná. Nem, neki nem szabad szenvedni miattam, én is kibírom talán álmaim nagy-nagy zajlását és talán a szívem se hasad belé . . .

Most itt állok dideregve, egyedül, lélektelenül, megfáradva és végtelen utálattal minden iránt. Még egyhéttel-ezelőtti sugaras hitem, szent élet-bizalmam nincs már meg, teljesen összetört és nincs bennem más, csak végtelen letargia. Nem szeretem a cinizmust, de most cinikus vagyok a lelkem mélyéig: minden egészséges életösztön kihullott belőlem. Nem szeretem a dekadenciát, nem szeretem a züllő zseniket, de engem is nagyon kísért az ő szomorú sorsuk, félek, nagyon félek, hogy a 'Porváros' öngyilkos diákja valósággá lesz. Ne gondolja: nem fenyegetőzöm nagyképpen öngyilkossággal, de nagyon bánt álmaim szörnyű pusztulása, nagyon fáj első komoly összezapásom az étellel. Még nem tudom, hogy hogyan lesz, nem tudok reálisan gondolkozni, sokkal frissebb a seb, semmint vígan táncoljak vele, de azt érzem, hogy hiába volt a kényszereskü: a szavak, az érzések, a gondolatok szent forrása végül is előtör minden kényszer alól és megöntöz sok-sok fájóvá száradt életet . . . (. . .)

. . . Én hiszem, hogy az idő elhozza a megoldást, addig várok, gyűjtöm lelkemben a robbanó erőket: hiszen olyan fiatal vagyok és mégiscsak szép az élet. Látta: az előbb még keseregtem és már újra tudok hinni. Ez az élet: az én életem nem lehet gyümölcstelen! (. . .)"⁶

A konferencia nyomasztó hatása az iskolai tanév végéig kísérte Darvast: „– Már korántsem vagyok olyan elkeseredett, kedvetlen, mint egy héttel ezelőtt és ha nem tudnám, hogy maga megértett: szégyelném is azt a levelet. Csak nagyon üresnek, végtelenül tartalmatlannak érzem így az életemet, úgy érzem, mintha valahogy a levegőben lógnék: nem érzek szilárd talajt a lábam alatt . . . Eddig jó volt: dolgoztam, írtam és éreztem, hogy ez lesz az én igazi életem, hogy sokkal értékesebb az én munkám, mint a szürke köznapi pepceselgetések. De itt a tragédiám: *olyan* ember nem tudok lenni, *ilyennek* meg nem szabad lennem. Lélektelenül ténfergem a napokat: alszom félnyolcig, délutánjaimat átásítózom, átcigarettázom, néhány barátommal üres dolgokról beszéllek, esténként magambanézek, nagyon sajnálom, nagyon utálom ilyenkor magamat és úgy érzem, hogy egy fabatkát se ér az ilyen élet! – De ne vegye ezt panaszkodásnak, és ne is próbáljon vigasztalni: annyira közönséges mégse vagyok, hogy sajnáltassam magam Adyhoz menekülők néha, úgy szeretem lázas sorait:

⁶ Darvas József ifjúkori levelei. 36–38.

'Hajtson a szentlélek vagy a korcsma gőze
S röhögjenek a részeg evezősré:
Röpülj hajóm, rajtad a holnap hőse! . . .'

Olvasgatom az újságokat, sajnálom a didergőket, és elfog néha valami pogány lázadás és tényleg: kristályodnak bennem az érzések. Sáríká!/, én mégis megírom majd az 'Elszegődöttek'-et, de az olyan lesz, mint egy szűz gyémántkristály! (. . .)

Egyelőre nem írok, azt hiszem, hogy az idő mindent meg fog oldani, Megalkudni aligha fogok!" – E február 25-én megírt levelet a március 3-i követte az alábbi kitételekkel:

„Nagyon várom már a nyarat, hogy végezzek, hogy itthagyjam ezt az iskolát: utálom már ezt az iskolásdit, ezt a lelketlen robotot. (. . .) Próbáltam itt begubózni, bedugni a füleimet, befogni a szemeimet, hogy ne halljam a jajgatást és ne lássam a napok bajai közt vívódó embereket, de hát nem lehet, nem lehet. És talán jól is van így: mert csak addig élet az élet, míg fáj neki a többi életek megcsúfolása! Lássá: most nagyon 'csak-azértis' stádiumban vagyok, nem tudom, hogy meddig . . .” A hónap végén, március 30-án arról adott hírt, hogy „. . . hívatott az igazgató úr. Talán már mondanom sem kell, hogy miért, hiszen minden szünet után van ilyen meglepetésem: még mindig nincs vége az ügyemnek, valószínű, hogy új eskü is kell. Mintha nem törték volna egészen össze minden akaratom . . . De hát hiába! . . .”

1932. április 4-én *Aratni megyünk* című versét küldte a következő kommentár kíséretében: „Ez a legkedvesebb versem, mert ebben ujjongott föl utoljára – és talán legteljesebben – a lelkem roppant egészséggel egy igazi himnuszt a napokkal vívódó, robotoló és mégis szép millió életért. Most elhallgattam, mert belémfojtották brutálisan a szót: talán soha nem is fog már ajkamra tölulni csíráátható, igazi zsoldár, döngető-öklű követelés az életért és én magtalan cinizmussal tördelem majd le a bennem ki-kihajtó buja rügyeket: minek a mag, ha úgysem lehet soha életadó kenyér . . . (. . .)

Ti meg testvéreim, életígérő buja kalászok, akiket annyira szerettem: törjétek jajra, facsarjátok könnyre a bennetek szunnyadó millió csírát, mert testvéretek, a dalosajkú 'dalait daccal befejezte'. De nem baj, ugye ez se baj János bácsi, én szegény, elgyötört magyar parasztom: ugye maga megbocsájtja ezt nekem? ””

A gyerek-ember Darvas Józsefet elvei és szándékai megtagadására kényszerítették, illetve az édesanyja iránti mély szeretetből és felelős-

⁷Uo. 39–42., 44–46.

ségérzetből nem vállalta forradalmár önmagát. Ezt azonban nem tartotta olyan erkölcsi vétségnek, melyet titkolni kell, mert két év múlva a Nyugat hasábjain közhírré tette. Ennek a magyarázata pedig az, hogy az ellenforradalmi hatalom a szellemi élet baloldalán állók szinte mind-egyikét terrorjával kisebb-nagyobb megalkuvásokra kényszerítette. A forradalmi hangvételű versek miatt bíróság elé állított költők például az ügyéssel vagy bíróval szemben állva – márcsak elemi létérdekből sem – nem valhattak nyíltan szint lázító és felforgató szándékaikról. Hogy maguknak a műveknek a megírásánál is érezték a cenzori fenyegetettséget, arról lírai vallomások születtek. A szellemi béklyó súlyáról újabban Móricz Zsigmond közreadott naplójában olvashatunk őszinte vallomásokat. (Móricz Virág: *Tíz év*. Bp. 1981.) Számára – mint minden író számára – az olvasókhöz való eljutás volt a fontos, s ezért – elvei feladása nélkül – úgy fogalmazott, hogy a kiadó vállalja, a cenzor pedig ne köthessen bele. Ha ez sikerült, az olvasók és a hatalom képviselői akkor is tudták, milyen törekvéseket képvisel a szerző. Darvas József is 1934-ben – több havi fogház, rendőri és bírói tortúrák után – felmentve érezte magát a kényszeresekülől, s nyíltan vállalta igazi önmagát, a „lázító dolgok” íróját.

Darvas József 1932-es „kényszervallomása” utótörténetéhez tartozik az 1942-es tízéves képesítői találkozó alkalmával írt emlékezés – a Kis Újság hasábjain: „Ma már tudom, hogy abban az időben a mi iskolánk egyike volt a legjobboknak. Ez ugyan semmiképpen nem dicséret a többire, de igaz. Nálunk mégiscsak volt valamiféle szellemi mozgás, ha a falak mögül nem is tudott kapcsolatot találni a valósággal. S különben volt akkoriban egymás után egy-két évfolyam – ilyen volt a miénk is –, amelynek a diákjaiban volt valami eleven érdeklődés a 'tanrenden' kívüli kérdések iránt. Nem azért, mintha ekkor valami különösen jó emberanyag sodródott volna össze, de az egész világon ekkor volt legmélyebb a gazdasági és szellemi válság, s ennek a rengései mindenütt érezhetőek voltak, behatoltak még az internátus zárt falai közé is, különös nyugtalanságot ébresztve bennünk. S ez a nyugtalanság arra ösztökélt bennünket, hogy foglalkozni próbáljunk a világ, a társadalom kérdéseivel.

A valóság zárva volt előttünk, hát a könyvekre vetettük magunkat: olyan könyvekre, amelyek nem szerepeltek a 'kötelező olvasmányok' között... Különösen Szabó Dezső illúziókat romboló írásaiért lelkesedtünk. Érdekelte bennünket a parasztság sorsa is, de – groteszk és ma is mosolyra fakasztó módon – még néhányan, parasztszármazású fiúk is Szabó Dezső romantikus szemléletével láttuk a parasztot, ahelyett, hogy szétnéztünk volna otthon, a magunk körében. De hát annyira nem voltunk hozzá szokva, hogy magát a valóságot próbáljuk vizsgálni...

Különben is nemsokára még a betűkön keresztül való tájékozódásról is igyekezett bennünket visszaszorítani az iskola, különböző fegyelmi eljárásokkal, a 'tanrend' keretei közé. Amiben – ismétlem – megint csak nem a mi iskolánk volt a hibás . . .”⁸

II.

1940. március 30-án, a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége fennállásának 35. évfordulója alkalmából – a Vasmunkásotthon dísztermében – rendezett ünnepségen mondta el először Darvas József hűségnyilatkozatát a faluszéle és a külváros dolgozó népéhez való tartozásáról.⁹ A másodszeri elmondás és a publikálás időpontja – 1941 júniusa – egybeesett a német fasiszta hadigépezet támadásával a Szovjetunió ellen, ami a magyar nép és nemzet sorsára is nagy jelentőségű esemény volt. A nemzet sorsáért felelősséget érző hazafiak sorában erősödött a függetlenség védelmét szolgáló mozgalom szervezésének a gondolata és szándéka. Darvas József személyes kapcsolatban állt a szocialista magyar munkásmozgalom mindkét pártjával: a szociáldemokratákkal és a kommunistákkal, ugyanakkor jelentős szerepet vállalt a népi írói mozgalomban is, illetve a dolgozó parasztság érdekeinek szolgálatára megalakult Nemzeti Parasztpártban. Felismerte azt, hogy a magyar nép és nemzet sorskérdései csak a munkásosztály és a parasztság szövetségével oldhatók meg. Ezt az elvet képviselte az 1937-ben létrehozott Márciusi Frontban is. Elvtársaival együtt járta a magyar falvakat, hogy felvilágosítsa a parasztságot történelmi hivatásáról, s a reá váró feladatokra az ország demokratikus átalakításáért és a nemzeti függetlenségért vívandó küzdelemben. A parasztsághoz szóló Kis Újság munkatársaként rendszeres publicisztikai tevékenységet fejtett ki; emellett a Szabad Szó és a Népszava is közölte írásait. A szervezkedő munkásírók is helyet adtak cikkeinek és tanulmányainak kiadványaikban. Ez a mindennapos közéleti munkálkodás érlelte meg benne a hűségnyilatkozatot, melynek aktualitást adott az a tény is, hogy az uralkodó osztályok szintén nemzeti összefogást hirdettek háborús politikájuk szolgálatára.

Darvas József előadása a *Magyar Élet* – Nemzetpolitikai Szemle hasábjain jelent meg (*Magyar Élet*, 1941. június. VI. évf. 6. sz. 8–9.)

⁸ *Tízéves találkozó. Gyűjtőlencse* (Riportok 1936–1944). Bp. 1968. 407–408.

⁹ *Népszava*, 1940. ápr. 2.

Hűség a néphez

Otthon voltam a falumban, rövid családi látogatásra. Csatos lucskos este volt, hogy megérkeztem. Alacsony, vedlett háztetőkről, girhes fák gallyai közül csorgott a nyakamba a víz s nem jelezte semmi fény, hogy merre menjek. De, mint útját megszokott ló, amely idegeiben érzi még az apró kanyarodókat is, tétovázva, keresgélés nélkül törtetem hazafelé. Ez a falu! Az én falum! – mondogattam magamnak s az otthoni világ levegőjét érző, csöndes örömöm burkát ősi félelmek és szorongások ébredező emlékei feszegették. Félelmek és szorongások, amelyeket az itt töltött hús esztendő mindig kísértő bajai ojtottak belém, mindörökre, kitörölhetetlenül. Ez a Zombai utca, mondtam magamnak s bár befedett az irdatlan sötétség és egyetlen emberrel se találkoztam, behúzott nyakkal osontam tovább az egymás mellett sorakozó gazdaparasztházak tövében. Hallottam a cipóm kopogását, úri szabású ruhám szuttyogó súrlódását és mégis az egykori meztéllábas, gatyás szegényparaszt gyerek ijedt alázatossága szivárgott fel bennem, aki akkor jártam ezekbe a házakba, tiszta ruhát hozni, hogy kivigye a gazda kocsija a tanyára, béreskedő bátyáimnak. Ez az utca, ezek a házak jelentették számomra az életünk mértékét: ezek mutatták meg nekem, hogy milyen mélységben élünk. S most, hogy fejem jóval túlnőtt már alacsony ablakok párkányán, még most is úgy éreztem, hogy tornyok ágaskodnak fölém és rám lépnek iromba lábaikkal, hogy fitymáló bátorsággal lépek el előttük. Az első élményeket el lehet felejteni, de a vérbe, idegekbe ivódott nyomukat az idő sem törli el.

Azután, hogy hazaértem, ki a falu szélére, ahol születtem s gyermekéveimet éltem, egyszerre körém záródott a magyar szegénység világa. Körém záródott, szinte keretbe foglalt s fölemelt, mint valami élő képet, mintha mutatni akart volna az esti világnak: az vagyok-e még, aki akkor voltam, mikor legutoljára itt jártam. Nem falut kutatni jöttem ide, hiszen elmúlt huszonnyolc esztendőm legnagyobb felét itt töltöttem el s a

számok, adatok, statisztikai fölvételek, helyzetképek meg-
hökkentő dokumentumainál sokkal többet mondanak nekem
az élmények, amelyeket itt szereztem. Jó részük talán már
megfakult, meghalványodott bennem, de elég csak kiállani oda
a házsor végéhez, s elnézni a messze tanyák felé, hátamat a
kemencéhez vetve megállni rideg, földes szobánkban, vagy csak
így beléneézni az ismerős esti sötétségbe és újra visszakapják
régi fényességüket. Ha valamit mégis kutatni, vizsgálni akarnék
itt, azt kellene keresnem, hogy az az út, amelyen elmentem
innen s amelyen újra, meg újra visszatérek, a régi tájakon
vezet-e még át: nem maradtak-e el mellőle kötetlen messze-
ségbe ezek a faluszéli házak s az emberek, akik bennük húzó-
doznak. Hogy a szorongás, amit ott érzek a gazdag-paraszt-
házak tövében és a szívig érő meghatódás, ami elfog itt a
faluszéli szegényvilág ismerős levegőjében, hűségre, helytállásra
kötelező kötés-e még vagy már csak kényelmetlen emlék-
zető? Ilyen kérdésekről vallathatnám itt magam ritka érkezé-
seim alkalmával s kutató tárgyilagossággal azt vizsgálhat-
nám, hogy mozdulataim és belső rezdüléseim hogyan felelnek
az ismerős tájék kérdéseire. Mert a valóság az, hogy ez a
szegényvilág, amelyből kiláboltam, kérdez, felelősségre von s
nekem felelnem kell.

Ezeken a kérdéseken gondolkoztam, egyezkedtem magam-
mal, hogy ott álltam a szobában, hátamat nekivetve a langyos
kemencének. Kint a konyhában éppen fűtött anyám: szalmát
dugott a kemencébe és a piszkafával fölkotorta a hunyódó
paraszt. Az ismerős neszezés eltemetett emlékeket ébresztett
föl bennem. A régi estékre gondoltam, amikor még mint fiatal
gyerek fönt kuporogtam a kuckóban, lent a kemence körül
pedig néhány duruzsoló öregasszony üldögélt, a szomszédból,
anyámmal együtt. Legtöbbször rólam, sorsomról esett szó,
mert már akkor úgy volt, hogy magasabb iskolába, polgárba
írat az anyám. A „faluszéle” elküldött követői, a duruzsoló
öreges pedig mindent megtettek, hogy lebeszéljék erről. Rikító
történeteket találtak ki és mondtak el újra meg újra hálátlan

szegénygyerekekről, akik mikor magasabbra kerültek, már meg sem ismerték az apjukat, az anyjukat . . .

Ezekből az emlékeimből sokat elmondtam és leírtam már, de elégszer egyiket sem tudtam elmondani, mert életem legdöntőbb élményei voltak. Fölötlének bennem mindig és csordulásig megtöltenek, ha néha elfog a kétség vagy a könnyebb út vágya s mindig, ha innen alulról nézem sukkóként épülő életemet. Mert itt bármerre leng el a gondolatom s bármin akad meg, mint találomra kivetett hurok, minden a hűségéről kérdez . . .

Igen: a faluszéle bizalmatlan és mindig számonkér, – de joggal is, mert akik innen eddig elmentek, legtöbbször nem is jöttek ide vissza. Úgy látszik, az élmények, az emlékek önmagukban még nem elég kötelek, hogy valakit meg tudjanak tartani hűségben volt osztályos társai mellett, – sőt igen sokszor arra biztatják az illetőt, hogy próbáljon felejteni s dobja ki magából a rossz emlékek kényelmetlenségét. Lehet, hogy engem is elsodort volna messzire, fölfelé tartó utamon a faluszéli nehéz élettől való szabadulás vágya, még lélekben és gondolkozásban is, nem is térben és időben, – de amikor eljöttem az ott élő szegények közül, a városban újra találkoztam velük, kint a külvárosok füstös bérkaszányaiban, a „város peremén”. Nem személy szerint, de a munkások, akikben újra megtaláltam őket, mintha mind az ő arcukat sugározták volna vissza, s a szavaikban is az ő örök vágyaik szólaltak meg. Azt mondhatom, hogy tulajdonképpen az ipari munkásság tartott meg a paraszti szegénységhez való hűségben. Ha ezt így megvallom, nem csupán a magam sorsáról teszek tanúságot, mert – úgy érzem – ennek az én példámnak szimbolikus jelentése van. A parasztságból, a parasztság legmélyebb rétegéből jöttem, s író, szellemi ember lettem az ipari munkássággal való találkozáson keresztül és most így próbálok szólani minden szegényekért, éljenek akár faluszélen vagy a külvárosokban: – vajon nem példázza-e ez is elevenen azt, hogy a parasztság, ipari munkásság

és a szellemben velük azonosult, haladó értelmiség szövetkezése a követendő út? Ha az ilyen összetalálkozás és összefogás az egyéneket meg tudja tartani hűségben, bizonyára az összességnek is erőt tud adni.

Ahogy ott a faluszélen, a kemence mellett végigfutottak bennem ezek a gondolatok, egyszerre szilárd egységgé állt bennem össze minden tusakodás, próbálkozás, kételkedés, amiben az utóbbi időben részem volt. Már nemcsak a magam végső kérdését láttam benne, hanem az egész szellemi táborét, amellyel együtt mondtam, mondom az elveket, eszméket, s együtt próbálgatom a terveket. Az lehet és legyen a munkánk, hivatásunk, hogy ezt a két réteget: a parasztságot és a munkásságot, a falu és a külvárosok népét minél jobban összeforasszuk a közös szellem tüzevel. A cél, amely felé törekedniök kell, ha élni akarnak, mindkét rétegnél ugyanaz, de külön-külön nem érhetik el soha s különösen nem akkor, ha – mint a múltban nemegyszer – egymás ellen játszhatják ki őket. És – ha hűségesek vagyunk még – a mi célunk, szellemi embereké is ugyanaz lehet csak, mint az övéké, hiszen terveink, alkotásaink és magunk is mit sem érünk nélkülük! Íme tehát a méltó feladat: munkálkodni az összetalálkozás és együttmaradás érdekében. Ezt azonban csak az irántuk való hűségben lehet, mert a faluszéle és a külvárosok népe egyaránt bizalmatlan: nem hisznek abban, aki elmegy tőlük, nem hisznek annak, aki közéjük jön, csak annak, aki közöttük van. Én velük akarok maradni mindig; s ezt tartom magam számára a legfőbb parancsnak: hűség a néphez, a dolgozó magyar milliókhoz, amelyből vétettél!

A Hűség a néphez kétszeri elmondása és nyomtatásban való megjelenése után Darvas József szükségét látta annak, hogy más fórumokon is megismételje hitvallását. Harmadszor 1942. május 10-én, vasárnap Tiszaladány községben, 8–10 faluból összegyűlt közönség előtt olvasta fel. Itt Veres Péter, Nagy István, Sinka István társaságában szerepelt az esti „népművelési ünnepélyen”. Ekkor már a Történelmi Emlékbizottság tagjaként, az 1942. március 15-i – Petőfi-szobornál rendezett –

függetlenségi tüntetés élményével szólt a hallgatóságához.¹⁰ Június 3-án este 8 órakor a budapesti Nemzeti Sportcsarnokban – dr. Püski Sándor, a Magyar Élet könyvkiadó gazdája rendezésében – megtartott *Népi irodalmi esten* „Nem menekülhetsz” címmel hasonló gondolatokat fogalmazott meg. A Kis Újság beszámolója szerint ez az előadás „talán legizgalmasabb volt az esten”; melynek mondanivalója az volt, hogy „Nem menekülhetsz a földtől, környezettől, otthontól, neveléstől, magyarságtól, amely utadra bocsájtott”. Az előadás maga pedig „drámai módon, a maga szubjektív énjén keresztül illusztrálta Illyés Gyula hasonló című versét, s szinte szuggerálva mondta utána a közönség az utolsó sorokat:

– Nem feledhetsz,
nem menekülhetsz,
bárhová kerülsz . . .”¹¹

A Tiszaladányból – Budapest érintésével – elindult írói csoport a Soli Deo Gloria református diákszövetség szárszói üdülőtelepén kötött ki, ahol konferenciát tartottak, s „a népiség, a népi gondolat és a magyarság viszonyát próbálták tisztázni”. Darvas József beszámolója szerint „a magyar történelem és irodalom, a parasztság, munkásság és értelmiség döntő problémái azok, amelyek legjobban izgatják a résztvevőket”¹² Saját maga pedig a *Hűség a néphez* szavaival és gondolataival járult hozzá az eszmei tisztázáshoz.

1932-ben a kényszerű meghátrálást választotta Darvas József, hogy munkás anyjának ne okozzon fájdalmat. 1942-ben a személyes és családi szempontokat figyelmen kívül hagyva tett vallomást világnézetéről. Ekkor már mögötte volt az a tapasztalat, hogy az ellenforradalmi rendszer csak a szolgai megalázkodást fogadja el, s minden ellenzéki megnyilatkozást megtorol. Vele is megjáratta a toloncház és az ügyészi, valamint bírósági tortúra kálváriáját, hogy utána – bizonyítékok hiányában – az ellene emelt vádakát elejtse.¹³ A társadalmi haladás hívei és a nemzeti függetlenség védői számára csak a harc vállalásának lehetőségét adta.

M. PÁSZTOR JÓZSEF

¹⁰ *Az élő hagyomány*. Magyar írók Tiszaladányban. Napjaink, 1979. augusztus. XVIII. évf. 8. sz. 6–11.; *Tiszaladány az irodalomban*. Napjaink, 1981. október. XX. évf. 10. sz. 12–13.

¹¹ *Népi irodalmi est*. Tiszántúl, 1942. május 31. 122. sz. 11. Darvas József, Veres Péter és Sinka István a népi írók könyvnapi estjén. Kis Újság, 1942. június 4.

¹² Darvas József: *Egy nyaralótelep két arca*. Kis Újság, 1942. július 7. 151. sz. 5.

¹³ Darvas József: *Tiszántúl*. Előszó és Pótlás. Bp. 1957.